

IN MEMORIAM

(1978–2008)

Magyar afrikanisták emlékére

Balázs Dénes (1924–1994) – Kubassek János
Biernaczky János (1917-2002) – Voigt Vilmos
Bodrogi Tibor (1924–1986) – Morenth Péter
Borsányi Károly (1914–1980) – Búr Gábor
Diallo, Alpha (1952–1984) – Gergely Ágnes
Ecsedy Csaba (1942–1997) – Sárkány Mihály
Füssi Nagy Géza (1946–2008) – T. Horváth Attila
Gaál Ernő (1941–2005) – Török László
Herzog, George (1901–1983) – Biernaczky Szilárd
Kalmár György (1926 – 2002) – Búr Gábor
Katona Imre (1921–2001) – Voigt Vilmos
Kákosy László (1932–2003) – Török László
Keszthelyi Tibor (1932–1993) – T. Horváth Attila
Krizsán László (1929–2006) – Balázs Judit
Listowel Judit (1903–2003) – Biernaczky Szilárd
Obzsut József (? – ?) – Kanizsay Endre
Sík Endre (1891–1978) – Búr Gábor
Varga János (????–2007) – Kanizsay Endre
Véber Károly (1927–1998) – Biernaczky Szilárd

BIERNACZKY JÁNOS

(1917–2002)

Minden kultúrában vannak olyan „amatőrök”, akik főként a maguk kedvtelésére igen nagy lelkesedéssel és munkabírással nehéz feladatok megoldására vállalkoznak. Legyen ez zene, műfordítás, vagy éppen afrikanisztika.

Biernaczky János tehetősebb polgárcsaládból származott: különféle bankokban igazgatói beosztású édesapja, operaénekesnő édesanyja, jogász, újságíró, köztisztviselő, háborús ellenálló, politikus, majd emigráns fivére mintegy meghatározták életkörülményeit. Arcvonásaiban, hihetetlenül udvarias, szívélyes és szerény viselkedésében édesapjára hasonlított, akinél azonban sokkal csendesebb, visszahúzódóbb volt. Budán járt a neves Toldy-gimnáziumba, a katolikus értelmiség akkor is (később is) kedvelt – ám világi és nem egyházi – iskolájába. Pesten végzett jogot, pontosabban államtudományi doktorátust szerzett. 1937-től négy évtizeden át könyvelő, főkönyvelő, majd rendszerszervező az akkor még fiatal magyar számítástechnikai háttérű adatkezelés területén.

Már ifjúkorában megragadta Frobenius munkássága, és szabad idejében a *Kulturgeschichte Afrikas* fordítását készítette el, és ehhez – könyvelői precizitással – előbb megvilágító, majd értelmező jegyzeteket készített. Minthogy egy-egy érdekes témához olykor már fejezetnyi kiegészítést írt, egy idő múlva maga is monográfiát állított össze. Ez az ezeroldalas (!) kézirat a jeles német tudós műveinek fordítását kíséri. Egy másik ezeroldalas, de kéziratban maradt munkája viszont *A hordától a nemzetig. Az etnikum jelentéstana multidiszciplináris megközelítésben* címet viseli. Mindezek összeállítását már nyugdíjba vonulása (1978) után tudta elvégezni.

Amikor fia, Biernaczky Szilárd, kezdeményezésére az 1980-as évek elején megszerveződött egy Afrika-kutató csoport (először az Eötvös Loránd Tudományegyetem Folklore Tanszékén, később Regionális Földrajzi Tanszékén), ebben kezdettől fogva részt vett – és sokat, legtöbbször szinte láthatatlanul, dolgozott is. Fordított, levelezett, vendégeket kísért és derűs természetével sok izgalmat, konfliktust oldott fel. Már ekkor tervbe vettük Frobenius-fordításainak és kommentárjainak, meg monográfiájának kiadását. Sajnos, a közismert pénzhiány (és túltervezés) miatt ezek közül mindezeidig egyetlen kiadvány jelent csakugyan meg. 2002-ben a Mundus Magyar Egyetemi Kiadó publikálta *Frobenius—kommentárok* c. könyvét – egy, akkor újra fellendülőnek látszó „Afrikai Kutatási és Kiadási Program” első darabjaként. Hat témát vett elő: a „garamant”-kérdést, a régi szudáni államok történetét, az ókori görö-

göknek az etiópokra vonatkozó ismereteit, a kultúramorfológia fogalmát, a „paideuma” fogalom értelmezését, és végül az „atlanti kultúrkör” bemutatását. Ezek csakugyan érdekes, sőt fontos építőelemei Frobenius elképzeléseinek. Biernaczky János szinte alázattal foglalkozik Frobenius szövegeivel: rámutat fejlődésükre, változásaikra. Nem kritizálja, inkább érthetővé teszi még az ellentmondásokat és tévedéseket is. A kötet nemcsak bibliográfiát közöl, hanem a szerző (mind megjelent, mind kéziratos) munkáinak jegyzékét – úgyhogy ebből tájékozódhat a mai olvasó is.

Minthogy Magyarországon a tejes afrikanisztikának (és legkivált az afrikai hagyományos kultúrák tanulmányozásának) sosem volt önálló kutatóintézete, a terepmunka lehetőségei igen korlátozottak (ha) voltak, igazi szakkönyvtár sehol sincs – az igen gyakran más szakterületen dolgozó lelkes amatőrök szerepe megnőtt. Az afrikai művészetnek a közelmúltban működő mindkét nagy gyűjtője, Rudnyánszky István és Kalmár György újságíró volt, mind afrikanisztikai, mind művészeti ismereteiket hobbiként űzött tevékenységük tapasztalataiból szedték össze. Tervező közgazdász volt Láng János, aki azután a primitív társadalmak és vallások kérdéseiről több monográfiát írt. Ő is magánkönyvtárából dolgozott és egyéni meglátásokra jutott. Szerencsére munkásságukat felismerte például a Néprajzi Múzeum vezetése, és a mi afrikanisztikai programunkba is bevontuk – már akit tudtunk. Rudnyánszky például szakkollégiumot tartott egyetemi hallgatóinknak, és ezekre ruháskosárban hozta át a tárgyakat, amelyeket a diákok kézbe vehettek, elemezhettek. (Szerencsére az ő lakása három háztömbre volt a Folklore Tanszék akkori szobáitól.)

Biernaczky János e csoportba sorolható. Akiknek tevékenysége hogy mennyire pótolhatatlan volt, csak ma fedezzük fel igazán – mivel ez a lelkes afrikanista-csapat mára kiveszett. (Korábban persze volt, hiszen múzeumaink Afrika-gyűjteményei vadászoktól, utazóktól, orvosoktól maradt ránk). Biernaczky János sosem járt Afrikában, még turistaként sem. Ez azonban nem csökkenti munkássága értékét: mivel olyan kérdésekkel és olyan módon foglalkozott, amihez a szorgalom, a precizitás elég volt, és amit második házassága idején újpesti lakásában is biztonsággal tudott művelni.

Minthogy nincs ebben semmi titkolni való, azt is elmondhatom, hogy az 1940-es évek elejétől a mi családjaink egy házban laktak, az ostromot is egy óvóhelyen vészeltük át. (Az akkor még csecsemő Szilárddal együtt.) Amikor évtizedekkel később, már az afrikai program keretében találkoztunk, „rögtön megismertem”. És örülök annak, hogy elég sokszor beszélgettünk is. Igazán szeretetreméltó ember volt. Uriember – mondanám, ha abban reménykedhetnék, hogy e szónak még ma is van értelme.

Voigt Vilmos

BODROGI TIBOR

(1924–1986)

85 éve, 1924. szeptember 20-án született Újpesten Bodrogi Tibor, és több mint 20 éve nincs közöttünk; 1986. március 6-án hunyt el Budapesten. Kutatási területe a művészet-etnológia, a tudománytörténet és a szociálanropológia volt.

Szülei Bácskából származtak, Szegeden át érkeztek Újpestre, ahol Bodrogi Tibor született, és aki iparos-szakember apjától örökölte mesterségként használt munkamódszerét, édesanyjától pedig a művészetek iránti érzékenységét.

Iskoláit Újpesten, majd Szegeden végezte, és 1943-ban az ottani Klauzál Gábor Reálgimnáziumban érettségizett. 1943-ban a pesti egyetemre iratkozott be, történeti-szociológiai tárgyakat hallgatott, majd 1944 júniusában behívták, és 1945 elejéig katona. A háború után több kisvállalatnál dolgozik, 1947-ben iratkozik be újra az egyetemre történelem, szociológia és néprajz szakra. A későbbi egyetemi átszervezés nyomán végül is „néprajz-ősrégészet” szakon végzett.

Már 1948-tól a budapesti Néprajzi Múzeumban dolgozott muzeológusként, majd 1949-től az etnológiai osztály vezetője. 1950-ben fejezte be egyetemi tanulmányait, és már ekkortól kezdve etnológiai gyakorlatokat és szemináriumokat vezetett, illetve történelem, néprajz és régészet szakos hallgatókat tanított Szegeden és Debrecenben.

Igazán korán, már 1954-től utazhatott: eljutott a Szovjetunióba, Kínába, Indiába, az Egyesült Államokba és Kanadába, illetve Európában Olaszországba, mindkét Németországba, Franciaországba, Hollandiába, Svájcba, és természetesen a környező országokba is. Terepmunkát végzett Indonéziában, Ausztráliában, Szudánban és Vietnamban, rövidebb megfigyeléseket tett Afrika sok országában és Szibériában, a kaukázusi népek körében. Ám a sok utazási program ellenére sem volt alkalma arra, hogy igazi terepére, Új-Guinea vagy Óceánia bennszülöttjei közé is eljusson.

Könyvei és tanulmányai már akkor is sokféle nyelven jelentek meg, így magyarul, németül, angolul, franciául, olaszul, lengyelül, hollandul, románul, és oroszul. Számos kiállítást rendezett, hazai és nemzetközi szakmai kongresszusok résztvevője és előadója volt.

Budapesten doktorált 1958-ban „*Adatok Új-Guinea néprajzához*” című disszertációjával tárgyi néprajz, szellemi néprajz, és ősrégészet tárgyából.

1961-ben lett a Néprajzi Múzeum főigazgatója, amely posztot 1968-ig töltötte be. 1962-ben lett kandidátus, 1969-től az MTA Néprajzi Kutató-

csoportjának osztályvezetője, és 1978-tól haláláig pedig az intézmény főigazgatója.

Munkája mellett az Eötvös Loránd Tudományegyetem címzetes docense, majd címzetes egyetemi tanára, a Magyar Néprajzi Társaság főtitkára, és az *Acta Ethnographica* főszerkesztője. Emellett számos nemzetközi néprajzi társaságban is fontos szerepet töltött be.

Tematikusan Óceánia és Délkelet-Ázsia érdekelték. A rokonsági szervezet vizsgálatát tipológiai és történeti szempontból látta fontosnak. A természeti népek művészetét előbb e szűkebb körben, majd az egész világra kiterjesztve végezte, illetve szervezte. Különösen érdekelték az új jelenségek, a messianisztikus, vallási mozgalmak, a „repülőtéri művészet” elterjedése, de a magyar falu mindennapi életének átalakulása is.

Mindig tudatában volt annak, mennyire fontos a tájékozódás az etnológia klasszikus és modern szakirodalmában, és ezek olvasására ösztönzött bennünket is. Az ő nevéhez fűződik klasszikus néprajzi művek magyar fordításainak megjelentetése: Bachofen, Morgan, Frazer, Boas, Frobenius, Malinowski, Mead, és mások könyvei.

Ő állította össze „*Messzi népek magyar kutatói*” címmel (1978) az etnológiai leírások magyar kezdeményezőinek antológiáját. A „*Népek meséi*” sorozatban több kötetben hozott ausztráliai, óceániai, délkelet-ázsiai mítoszokat. A költő Rákos Sándorral együtt készítette el Óceánia népeinek költészeti antológiáját „*Táncol a hullámsapkás tenger*” címmel, 1976-ban. Ő tette közzé magyarul, de más nyelveken is Új-Guinea, Óceánia, Afrika, Indonézia népeinek művészetét, ő irányította a „*Törzsi művészet*” kétkötetes kézikönyv szerkesztését 1981-ben, amely az első és máig egyetlen hazai áttekintés a természeti népek művészeti hagyományairól.

A „*Kultúra Világa*” sorozatban a világ népei bemutatását, a „*Mitológiai Abécé*” kötetében a mítoszok áttekintését szervezte. Kézikönyvekben, lexikonokban sok címszó származik tőle. Könyvismertetései, utazásairól szóló beszámolóit, ismeretterjesztő cikkei is tudatos tudományépítő és oktatói program részei.

A magyar néprajzban a társadalomszerkezet, a rokonsági elnevezések rendszere, és a temetkezési szokások érdekelték. Feltétlenül megemlítendő, hogy az etnológiai tárgyak múzeumi raktározása, katalogizálása, bemutatása is szívügye volt. Sok-sok kiállítást hozott létre, ezekhez jó áttekintések is készültek.

Habár magyar kutató serege járta be a világ sok országát, igazi, intézményes etnológia mégsem volt idehaza. Bodrogi mestere, példaképe és egyben mentora - munkássága kezdeti szakaszában - Vajda László volt. Vajda filológiai-ősrégészeti módszerű elméleti igényű munkásságot folytatott. Minthogy az ő érdeklődése ekkor Afrika volt, első közvetlen tanítványai közül Bodrogi Tibor Óceániára és Távol-Keletre, Boglár Lajos a latin-amerikai indiánok kérdéseire specializálódott, míg Diószegi

Vilmos Szibéria és a sámánizmus szakértője lett – e kör szinte fel is ölelte a világot.

Így tehát Bodrogi Tibor főleg nem afrikai témákkal foglalkozott, azuonban mégis számos az afrikanisztika szempontjából is fontos mű köthető a nevéhez. Elsősorban az *Afrika művészete*, továbbá két Frobenius-válogatás (egy tanulmány- és egy mesegyűjtemény) elkészítése, valamint két fontos mesegyűjtemény, amelyek máig mintául szolgálhatnak alaposágukkal újabb hasonló válogatások, utószavazások és jegyzetek elkészítéséhez.

Bodrogi sok-sok utazása ellenére sem elsősorban terepmunkás volt. Az elméleteket nem önmagukért vizsgálta, hanem áttekintést kívánt nyerni segítségükkel. Inkább klasszifikált, és sosem volt híve megdöbentő következtetéseknek, és merész őstörténeti konstrukcióknak.

A gyűjtés módszerében is – a mai fogalmaink szerint – konzervatív volt: fényképezni alig, filmezni egyáltalán nem tanult meg. Ő csak megfigyelt és jegyzetelt. Plasztikus képet adott egy-egy nép szokásairól, nem működésében mutatta be a társadalmakat. Viszont jó muzeológushoz illő módon törekedett arra, hogy igazán jó, pontos fogalmazásban, mintegy „leíró kartont” adjon róluk.

Ez a gondolkodásmód tette lehetővé, hogy Bodrogi Tibor váljon a hazai etnológia tudomány első és máig egyetlen, nagyvonalú rendszerezőjévé.

Bodrogi írásai igen logikusak, és szóhasználata mindig pontos. Ő sem szerette a „primitív” szó negatív melléköngéjét, és ezért használta a „primitív művészet” közismert megnevezése helyett a „törzsi művészet” körülírást.

Bodrogi Tibor személyisége és tanári munkamódszere is figyelemre méltó: idősebb generációkat is ugyanúgy indított el a tudományos pályán, mint fiatalabb tanítványait. Előbb beszélgetéseket folytatott, majd friss kiadványokat mutatott meg, azaz recenzióra szánt műveket adott át, és információkat osztott meg szakmai konferenciákról és ösztöndíjakról. Sok emberben bízott, sok feladatot adott nekik, olykor talán túl is értékelve környezetét. Minthogy szinte mindig volt valamilyen fontos funkciója, sokféle emberrel tartotta a kapcsolatot. Gyors, célratörő, igen munkabíró embernek ismerték, bár sokszor frivol, ironikus megjegyzésekkel lépett túl dolgokon.

Egyszemélyes fogalom és intézmény volt. Minden hivatali feladatát gyorsan, gondtalanul végezte el. Falusi tanácselnökök, kiadók vezetői, követségek és minisztériumok munkatársai egyaránt munkatársaivá váltak. Mintha könnyedén úszott volna át a nehézségeken. Mindennek ismerte az árát. Valahogy éppen ez a magatartás tette lehetővé, hogy tízsoros, kétoldalas, vagy éppen százlapos áttekintéseket készítsen. Itt talán nem is a problémák öncélú megoldása, nem a tudományos nyomozás élménye, hanem inkább a gyakorlatban is felhasználható eredmény érdekelte.

Láncdohányos volt, kis, hordozható hamutartóját az egyetemi óráira is magával vitte. Született beszélgetőpartner volt, jó érzékkel a mindennapi élet apróságai iránt. Egyszerre volt értekezlet-tűrő, lojális bürokrata, és kiállításokat megnyitó pesti „jólétesült”.

Azt kevesen tudják, milyen érzelmes és hűséges volt, családjáról kevesekkel beszélt. Múzeumi és terepkutató élményeit inkább áttételesen emlegette, és betegen, törött lábbal is vidám és kedves volt.

Sajnos könyvtára és feljegyzései nem maradtak egyben. Elégedetlen és nyugtalan életvitelét utazgatásai is jelzik, de végül is elérte azt, ami-re mindig is vágyott: megteremtette a magyar etnológiai muzeológiát, oktatást és kutatást. Ma is olyan tudományos etnológiánk, ahogy ő azt kijelölte.

Ő volt az, aki a világ népeinek életmódját szinte képletszerű tömörítésekkel tárta elénk. Akinek sok tízezer oldalnyi publikációja sokszorosán múlja felül kollégái legtöbbszörének teljesítményét. Akinek etnológiája színvonalát azóta sem érték utol nálunk, s akinek egyenes vonalú és sikeres életműve mégiscsak befejezetlen, töredékes és folytatás után kiált.

Voigt Vilmos visszaemlékezése és más források alapján összeállította
Morenth Péter

ALPHA A. DIALLO

1952–1984

Hogy közepső nevét, az „Africanus”-t szüleitől kapta-e, vagy ő maga választotta, nem tudjuk.

Nagyon afrikai volt.

Indulatos és szelíd, céltudatos és álmodozó, kedves és pontatlan. Ha szerdán tíz órakor várták valahol, rendszerint pénteken dél körül érkezett meg, valószínűtlen fogait villogtatva, széles mosollyal, diplomatikusan meghajolva: „Kezét csókolom, asszonyom”, „Üdvözlöm, uram, hogy van a kedves felesége?”. Mindenkit levett a lábáról. Rádió- és televíziósztár volt, újságírók kedvence; egyik riporterét erre a ritmikus interjúcímre inspirálta: „Vadkertjében fordította mandinkára Petőfit”.

Valóban, Petőfi-fordításokkal is foglalkozott: József Attila verseit és Molnár Ferenc regényét, a *Pál utcai fiúkat* fulani nyelvre ültette át, és legutóbb a Kalevala kötötte le az érdeklődését. De stúdiumai között szerepelt az afrikai szájhagyomány, az afrikai történelem és néprajz is. Mauritániában született; hatéves, amikor szülei Guineába költöznek, guineainak vallotta magát, és egyaránt jól beszélte a Diallók pular-fulani, egyik nagyanyja mandinka és a gyarmati iskolák francia nyelvét. Magyarországon közgazdasági tanulmányokat folytatott, disszertációját a háztáji gazdaságok szervezéséről írta; cikket írt magyarul, elbeszélést franciául, mint az Európa Könyvkiadó afrikai szakértője sajtó alá rendezett egy hősi eposzt, Senghorral levelezett. Párizssal tárgyalt, közepső nevét, az „Africanus”-t felhasználva levélpapírt nyomtatott, s mindenfelé szétküldte fantasztikus terveit, hogy mit kellene fordítani magyarról fulanira, finnről mandinkára, antológiákat akart összeállítani, már csak az anyagi feltételek hiányoztak... Kapkodott? Igen. Évszázadokat kellett behoznia.

A *Nagyvilágban* cikket tett közzé arról, hogy a mesterséges közigazgatási területekre kényszerített, szétdarabolt afrikai népek sorsa nem lehet idegen a Monarchia emlékeit hurcoló Közép-Európától sem; ha a nyelvi határ más, mint az országhatár, az író keserves döntésre kényszerül hovatarozása tekintetében – de becsvágya tekintetében is: kinek írjon? milyen nyelven írjon? valamely világnyelv világhírű írója legyen-e, vagy övéi közt eltemetett, elátkozott reformer? „Nem kívánom bizonyítani az anyanyelv elsőrendű fontosságát az irodalomban – írta Diallo. – A magyarok ezt éppúgy tudják, mint mi. A jelenlegi, ismert afrikai írók világnyelveken írnak. Az irodalom igazi útja azonban az anyanyelvből vezet a világ felé.”

Mégis: Diallo a *Nagyvilágnak* benyújtott elbeszélését franciául írta. Igaz, másképpen nem kapott volna fordítót. S akárcsak elbeszélésének hőse, a beszerezhetetlen élelmiszerek–gyógyszerek és a méregdrága gépfegyverek között vergődő mesterlövész, Pákala, nagyon vágyott rá, hogy értse a világot – s hogy őt is megértse a világ. Ezért volt a fordítás, a levelezés, az ide-oda telefonálás, az olykor ábrándosnak tűnő tervek, az utazások, az elképzelés, hogy végül is visszamegy Guineába (de előbb elköltözött Budapestről Vecsésre), és ennek szólt a mosoly, a könnyed meghajlás s a választékos magyar kifejezések közé szándékosan beékelt francia hangzók. A cigarettát például mindig így ejtette: szigaretta.

Magyarul tömören és képszerűen beszélt. „Az oktatás: köldökzsinór.” Az UNESCO oktatási programja, „ha nem mondott is csütörtököt”, nem volt eredményes. Az afrikai nagyvárosokban „gyökeret vert” a fogyasztói társadalom. Az angol, francia, portugál nyelvű könyvek „elszívják a levegőt” az anyanyelven írt könyvek elől. A világnyelven író afrikaiak szót emelnek „a korrupció, a hedonizmus, az urambátyám magatartás ellen”, de újabban „mint ragályos betegség fertőzi” őket a borúlátás. S mint ilyenek, gyakran talajvesztettek és a gyarmati szellem eszmehordozói – a szerkesztői ceruza habozva nyúlt hozzá az eredeti kifejezéshez: eszményhordárai.

Isten veled, Alpha. Vagy stílusosan: Isten Önnel, nyelvünket oly szépen, kreatívan beszélő, váratlanul eltűnő–felbukkanó, megnyerő mosolyú fiatalember, irodalmunk barátja. Petőfi- és József Attila-fordításainak értékét sosem adatik megítélnünk. Vágyainak mértékét igen. Hiszen tudjuk, mi a magunk nemzetébe és a más nemzetekbe kapaszkodás, remény és kétségbeesés óráiban.

Alpha Africanus Diallo az 1984-es év novemberében halt meg Helsinkiben, agyembóliában, harminckét évesen.

Gergely Ágnes

(*Nagyvilág*, 1985, XXX, 2, 287-288. old.)

(*szerkesztői megjegyzés*: Alpha Diallo, bár jeles finn szakemberek, pl. a világhírű folklorista és vallástörténész Lauri Honko volt segítségére munkájában, de mégsem finnból közvetlenül, hanem Rácz István magyar változata alapján fordította anyanyelvére, pular-fulfuldére a Kalevalát, amely *Kalevala e Fulbheyá* címmel jelölve és Alfá Africánus Editions jelzettel 1983-ban jelent meg, 173 oldalon.)

KATONA IMRE (1921—2001) ÉS A HAZAI AFRIKANISZTIKA

A csongrádi származású folklorista a Szegedi egyetemen szerzett magyar–történelem–földrajz szakos diplomát. Minthogy Hódmezővásárhelyt gimnáziumi osztályfőnöke volt Tálasi István, az egyetemen pedig Ortutay Gyula bevonta a tápai folklór kutatásába – természetes, hogy folklorista lett. Gyorsírással sok kötet mesét gyűjtött. Rövid középiskolai tanárság után 1949-ben Ortutay a budapesti Folklore Tanszékre hívta. Innen ment (saját kérésére) nyugalomba (1983), ám kapcsolata a tanszékkel és a magyar néprajztudománnyal igazán szoros maradt. Leginkább a magyar népköltészet érdekelte, a dalok, mesék, viccek világa. Az 1950-es években a munkásfolklór kutatására fogták. Sok tanulmányt és egy kis összegezést írt a magyarországi kubikusokról.

Az 1960-as évek végétől egyre többet járt Jugoszláviába, ahol (főként tanítványával, Lábadi Károllyal együtt) hatalmas magyar népköltésgyűjteményt hozott létre. Haláláig számtalan helyen tartott előadást, ilyen népszerűsítő dolgozatai a magyar folklór történeti és táji tagolódásáról, a gyermekek életről szólnak. Noha tervezte, végül is nem készítette el a magyar népköltészet stílusáról és poétikájáról szóló áttekintést.

Szorgalmas, megbízható, kedves ember volt, akinek életeleme volt a beszélgetés, és ennek gyakorlására mindig kis baráti kört tudott létrehozni. Az egyetemen folklór forrásismeretet, népdalt, népballadát adott elő, és ő adta le a paraszti társadalomról szóló kollégiumot is. Maga igazi demokrata volt, voltaképpen a Parasztpárt nézeteihez közel, ám egy rövid ideig a Polgári Demokrata Párt tagja volt. Később sosem volt párttag. Nem volt vallásos. Egykori földrajz szakosként ismerte és szerette a természetet, és imádott utazni. Útjairól hosszú naplókat állított össze.

1955-től ő adta le Ázsia és Afrika népeit is a néprajz szakos hallgatóknak. A távoli földrészek népeinek bemutatása egyetemünkön rendszerint a földrajz-képzés keretében és olyan szempontból történt. Váratlan és véletlen afrikanisztikai órákra is sor került. Voltaképpen azonban az 1950-es évekre kialakított új „muzeológus”-képzés hozott e téren változást. Ez nagy, homogén és sokrétű tudásanyagot kívánt nyújtani. A leendő régészek, művészettörténészek és néprajzosok egyformán tanultak régészeti, művészettörténeti és néprajzi alapot, a néprajz szakon pedig egy-egy kontinens egy félévet kapott.

Vajda László volt az ilyen etnológiai képzés vezetője, aki akkor elsősorban afrikanistának tekintette magát. Barátai és első tanítványai mintegy felosztották maguk között a világot. Így jutott Ausztrália és Óceánia Bodrogi Tibornak, az indiánok Boglár Lajosnak. Ám egy idő után az egyetem nem velük, hanem saját oktatóival adatta le „a világ

népei” órákat is. Ekkor Dömötör Tekla örökölte Bodrogi óráit, Dégh Linda meg Amerikát. Mentségükre legyen mondva életükben egy sort sem publikáltak ilyen témakörökről, pedig Dégh Linda immár majd fél évszázada az Egyesült Államokban él.

Katona így kapta meg Ázsiát és Afrikát. Én is hallgattam óráit, tudom, hogy Buschan akkor már sok évtizedes német kézikönyve volt a forrás. Abban pedig elmélet egy szó sincs. Katona tanár úr sem írt egy kukkot sem e kontinensek népeiről. (Leszámítva a magyar őstörténetről vagy valamilyen jelenség „világtörténetéről” szóló tájékoztató cikkeit.)

Pedig egy idő után eljutott e földrészekre. Az 1960-as évektől kezdve ugyanis voltak államközi csereegyezmények, és ki lehetett utazni. Katona Imre az egyik legszorgalmasabb kiutazó volt. Rövidebb-hosszabb ideig járt Finnországban, az NDK-ban, Jugoszláviában, Albániában, főként Olaszországban (ahol a magyar kubikusok itáliai társait vizsgálta). Minthogy csak németül tudott (oroszul, angolul, franciául pedig nem), a Szovjetunióba nem pályázott ilyen kiküldetésre. Viszont három–három hónapig volt Indiában, Tuniszbán és Algériában. Mindenütt talált németül tudó kollégákra vagy többszörös tolmácsolásra. Egyébként pedig – és ezt naplói is megörökítik – az illető országot töviről hegyire akarta bejárni: vonatokon utazott végállomástól végállomásig. Rengeteget gyalogolt. Edzett gyalogos turista volt. Amikor Indiában volt az antropológiai világtudósok kongresszusa, ide (egyébként a hasonlóan passzionátus hátizsákos utazó Komoróczy Gézával kettesben) Törökországgal kezdődő helyi buszjáratok láncán kívántak eljutni. Sosem értek azonban célhoz, mivel akkor zavarták el a perzsa sahot.

Katona Imre Afrikában is – pontosabban a Maghreb közepén, hiszen Fekete-Afrikába nem jutott el -- afféle Richard Halliburtonként utazott. Valamit biztosan gyűjtött is, ám ezt nem hozta nyilvánosságra. Minthogy gyakorlatilag nem tudott fényképezni, postai képeslapokat mutogatott úti beszámolóin. Meg egyszer egy ezer elefánt trombitálására hasonlító fülsiketítő ricsajt is, amit az ő számára a legutolsó tolmács a láncban „gyermek-altatódálnak” állított.

Egyébként ez volt az az időszak, amikor a négy magyar tánckutatókat igényelt, bizonyára a császári balett számára, és nyilván visszaemlékezve a harmincas években a balassagyarmati múzeumból már ide jutott magyar muzeológus és aktfotográfus, majd táncosnő–impresszárió (Fényes Dezső) vérpezsdítő tevékenységére is. Vadasi Tibor járt is az abesszinoknál, sőt Sárosi Bálint, Víg Rudolf, Martin György neve is felkerült erre a listára.

Valamilyen hasonló kezdeményezés után jutott el Tóth Margit Egyiptomba, ahol is a kopt zene világhírű kutatójává vált. Egyszer a szenegáli múzeum igazgatója járta körbe a szocialista államokat, terpmunkát folytató és kiállításokat csináló néprajzost keresvén. Tőlünk Bakó Ferenc és Csalog Zsolt jelentkeztek, azért nem többen, mivel angolul kellett tudni. (Végül is lengyel zsákmánnyal tért haza a fordított rabszolga-kereskedő.)

Ebben az időben pedig már voltak magyar afrikanisták a terepen: Zempléni András, Karády-Görög Veronika. Persze, ők Párizsból, mint „francia” kutatók jutottak oda. A már itthon afrikai nyelvekkel (is) foglalkozó Fodor István is Kölnben lett ezért fizetést kapó afrikanista.

Egy idő múlva, valamilyen oknál fogva csökkent az ilyen egyezmények kiutazók száma. Csak újságírók, tévé-operatőrök, talajbiológusok és a veszprémi Böbe-majmot „visszadzungelesíteni” szándékozók jutottak továbbra is könnyen Afrikába. Amikor a következő generáció, Ecsedy Csaba, Sárkány Mihály, Füssi Nagy Géza és mások expedícióra indultak, bizony itt ennek megszervezése, vagy ilyen vállalkozásokba néprajzos becsempészése nehezebb és hosszabb ideig tartó munka volt, mint maga a terepmunka.

Persze ekkor is el lehetett jutni Afrikába „kerülő úton” is. (Pl. Vidacs Bea.) Biztos vagyok abban, hogy több tucat néprajzos kollégám járt már turistaként Egyiptomban, Tuniszban, Marokkóban, talán Madagaszkáron vagy a Seychelles-szigeteken. Ilyen útjaikról azonban nem írtak tudományos beszámolót. Egyébként ebben szakmánk nemes hagyományait követik, hiszen már Jankó János is turistáskodott. (Bartók Béla pedig nemcsak népzenét gyűjtött, hanem tüdőbaját is gyógyította a Biskra-oázisban.)

Hogy hányféle furcsa magyar szerzet jutott el Afrikába, *Az angol beteg* film hőse, és Kádár László, a későbbi debreceni földrajz-professzor tudhatta volna elmesélni. A *Casablanca* film magyar menekültje meg az Észak-Afrikában katonáskodó Faludy György voltaképpen Rejtő Jenő „afrikanisztikájának” megelevenedett alakjai. (Sőt mindmáig jutnak magyarok az igazi idegenlégióba is.)

Minden tiszteletet megérdemelnek azok, akik az 1950-es évektől úgy negyedszázadra megőrizték a magyar afrikanisztikai perspektívákat a néprajzkutatás számára: ilyen dolgozatokat, szakdolgozatokat, tanulmányokat vasaltak be tanítványaiktól vagy beosztottjaiktól. Ez a szellem ébren tartotta az érdeklődést Afrika iránt, és amikor az 1980-as évek elején megindult a Folklore Tanszéken egy afrikai kutatási program – kiderült, hogy milyen sokan nem a nullpontról indulnak ilyen mezőkre.

Az átmeneti és átmentő korszaknak volt szorgalmas munkása Katona Imre. Akinek halála óta is sok tanulmánya, sőt kötete jelent meg. Ezek között a legfontosabb a Mundus Kiadótól a *Még nincs vége a dalnak* (Budapest, 2006). Ebben olvasható Katona Imre teljes bibliográfiája, jó életrajza, életművének méltatása is. Könyvei ma a szegedi egyetem Néprajzi Tanszékén találhatóak. Kéziratainak többsége a Csongrádi Levéltárba került. Vicc-gyűjteménye és más feljegyzései a mi Folklore Tanszékünkön vannak. Am nincsenek nálunk útinaplóinak füzetei. Úgyhogy azt nem tudom, megmaradtak-e maghrebi úti feljegyzései? És ha igen, hol vannak?

Voigt Vilmos

KRIZSÁN LÁSZLÓ

(1929–2006)

„Érezze jól magát nálunk, kolleganó.” Ezekkel a meleg szavakkal fogadott Krizsán László, amikor hosszú külföldi távollét után, kissé tétován először léptem be a Világgazdasági Kutatóintézet ajtaján, első magyarországi munkahelyemre. Ez a fogadtatás rakta le az alapjait egy hosszú-hosszú évekig tartó őszinte és mély barátságának. Krizsán László neve nem volt ismeretlen számomra, hiszen középiskolás koromban hente hallgattam a rádióban elhangzott írásait Fekete-Afrika történetéből. Annyi év után, hirtelen szembe találtam magam a meglevenedett „rádióműsorral”.

A véletlen úgy hozta, hogy ugyanabba a kutató szobába kerültünk, és sok-sok órán át beszélgethettünk. Elsősorban szakmai kérdésekről, egy olyan kutatóval, aki számára a tudomány tisztelete feleségén kívül talán az életben a legtöbbet jelentette. Egy nagyon korrekt történelem-szemléletet, kutatói alázatot tanultam tőle.

Soha nem tapasztaltam nála, hogy szekundér adatokra, vagy nem eredeti forrásokra hivatkozott volna. Mondanivalóját mindig pontos levéltári, autentikus adatokkal támasztotta alá. És mondanivalója, pedig volt. Hiszen ha végignézzük gazdag életútját, publikációi sorát, csak tisztelettel adózhatunk munkásságának.

Nehéz lenne megmondani, hogy sokoldalú írásaiból mit tekinthetünk legfontosabb kutatási eredménynek. Nevéhez fűződik a „rejtőző népek” fogalom bevezetése, a „rabszolgatermelő társadalom” elméleti megfogalmazása. Nem véletlen, hiszen a rabszolga kereskedelemről, annak társadalmi gazdaság hatásairól számos munkája jelent meg, pontos leírások az afrikai társadalmakról, majd azokból levont elméleti következtetések.

Az egyetemes magyar tudománytörténet számára talán mégis a legfontosabbnak ítéelhető meg az a szorgos gyűjtőmunka, amivel szinte már feledésbe ment, vagy igazán fel sem dolgozott magyar kutatók életútját, tudományos tevékenységét követte és tette közkinccsé. Elég csak néhány nevet említeni: Magyar László, Torday Emil, Menyhárh László, Teleki Sámuel, Almásy László, Czimermann István.

Talán legfontosabb kutatási területe mégis Magyar László munkásságához kötődik. „Magyar László nyomában” c. munkájában erről így ír:

„Magyar Lászlónak, a XIX. Század legnagyobb magyar Afrika-kutatójának tudományos munkássága – korát messze megelőzve – az afrikai történelem, társadalmi intézmények és kultúrák olyan összefüggéseit tárta fel, amely irányt jelölhettek volna ki a korabeli Afrikakutatásoknak, ha műve nem magyar nyelven jelenik meg.”

A koncentrált rabszolga-kereskedelemről irt fontos elméleti fejtegetéseit is a fent idézett művében adja közre:

„Miután Magyar László dél-amerikai expedíciós tervét a Magyar Tudós Társaság elutasította, 1847 tavaszán megjelent a kalabári Fekete Fenség, Trudodati Dalaber Almanzor udvarában. A bennszülött király flottillájánál mint parancsnok szolgálatot vettem, s itt csaknem két esztendeig az említett fekete fenségnek egész meglegedésével maradtam. Magyar László önbizalmát és kutatókedvét a néger király adta vissza. Ő beszélte rá az Alsó-Kongó vidékére vezető expedícióra. Ő adott pénzt, felszerelést, sőt európai árukat a minden törzsfő által megkövetelt útvámra.

A Fekete Fenség joggal tarthat igényt arra, hogy Afrika majdan megírandó művelődéstörténetében azon kisszámú bennszülött között őrizze meg emlékét, akik sokat tettek szülőföldjük tudományos megismeréséért. S mivel Trudodati Dalaber Almanzor Magyar László számára teremtette meg a tudományos kutatás lehetőségét, közvetve alkotó szereplőjévé vált a magyar művelődéstörténetnek is

A kongói útról csak az 1848. május 8-a és július 1-je közötti napokról maradtak fenn naplóbejegyzések. Ezek minden más európai utazó leírásánál hitelesebb és bővebb adatokat tartalmaznak a nagy folyó alsó szakaszán élő népek életmódjáról, gazdaságáról, szokásairól, a bennszülöttek társadalmi intézményeiről, a vidék természeti kincseiről és az itt működtetett dús hozamú rézbányákról. Az útinapló egyedülálló értéke azonban nem adatgazdagsága, hanem a rabszolga-kereskedelem koncentrálnálódási folyamatának észlelése és megjelenési formájának leírása.

Magyar László először mutatta be azt az egész Afrika gazdaságát és a korabeli interkontinentális kereskedelem alakulását döntően befolyásoló jelenséget, melyet az évszázados rabszolga-kereskedelem okozott, hogy csak részletre tudták megvásárolni őket. A rabszolga-kereskedők a nyílt partvidékről rejtett helyek, egy-egy nagyobb folyó torkolatának közelébe húzódtak. A korábbi több száz part menti kereskedőtelep ezernyi kalmára két-három biztonságosnak látszó helyen gyűlt össze.

Hatalmas tömeg rabszolgát szállítottak oda Belső-Afrikából. Az afrikai társadalmakban az emberkereskedelem évszázadai alatt kialakult rabszolgatermelő mechanizmus 1815 (a rabszolga kereskedelem betiltását követően B. J.) után mit sem változott. A bíraskodás, a hadsereg és minden egyéb társadalmi intézmény, a szokások, sőt még a vallás is olyanná vált, hogy minél több rabszolgát juttasson azok tulajdanába, akiknek kellő hatalmuk és befolyásuk volt, s a rabszolgaáru-termelést saját hasznukra kisajátíthatták. A korábban tárgyilagos és mérsékelt ítéletekre törekvő bírósági tanácsok minden bűnt ekképp büntettek, súlyosabb vétség esetén pedig nemcsak az elkövetőt, hanem családját is rabszolgassággal sújtották. Óriási tömeget taszítottak rabságba a babonák, a rosszulindulatú vádaskodások, a határidőre meg nem fizetett adósságok, nem is szólva a rabszolgaszerző háborúkról. E belső társadalmi rabszolgaáru-termelés következtében olyan helyzet alakult ki, hogy a nemzetnek csaknem fele a másik fele résznek mint rabszolga adatik el.”

– írta Magyar László, akiről megjelent publikációinak hosszú sora Dunaföldvár díszpolgára megtisztelő címet hozta meg a számára. Kezdeményezésére ugyancsak Dunaföldváron Mészáros Mihály alkotása ál-

lított emléket az életében méltánytalanul kezelt Magyar László tudományos életpályájának. A kiemelkedő művészi alkotást megtestesítő szobor Magyar Lászlót egy földgömbbe helyezve ábrázolja, ezzel is utalva kalandos, több kontinensen átívelő életpályájára. Dunaföldvár egyébként is fontos szerepet játszott életében. Krizsán László minden évben a középiskolások számára vetélkedőt szervezett, „ki tud többet Afrikáról, ki tud többet Magyar Lászlóról”. A vetélkedőket tudományos konferenciával kötötte össze, így próbálva már a középiskolások körében Afrika iránti érdeklődést felkelteni. És erre ma is szükség lenne, hiszen egy méltánytalanul mostohán kezelt kontinensről a mai középiskolások alig-alig tudnak valamit.

És ez nem véletlen. Egy korábbi UNESCO felkérésre elkészített felmérésem alapján kitűnt, hogy a középiskolás tankönyvek történelem anyagának alig 1 százalékát teszik ki az afrikai történelemmel foglalkozó fejezetek. A médiákban – TV, rádió – a híranyag hozzávetőlegesen 2 százaléka tudósít Afrikáról, de ennek is 85-90 százaléka katasztrófákról számol be.

Sokat beszélgettünk Afrikáról. Bár néha-néha tudományos kirándulást tett Ázsiába is, de nem állt tőle távol a magyar irodalom sem, hiszen ismert Madáchról írt tanulmánya, József Attilával is foglalkozott, de fontos szerepet játszott a „Fejlődő országok” lexikon szócikkeinek megalkotásában is.

László soha nem jutott el a Fekete Kontinensre. Ennek leginkább egészségügyi okai voltak, miután orvosai eltiltották a repüléstől. Számomra talán legérdekesebbnek mégis az tűnt, hogy ennek ellenére olyan plasztikusan és hitelesen tudott beszélni, írni a kontinensről, mintha fél életét ott töltötte volna. Feltehetően annyira tudott azonosulni az Afrikáról olvasottakkal, hogy számára megelevenedtek a száraz könyvlapok.

Nagy nosztalgiával gondolok vissza a sok kellemes órára, amit kollégák körében töltöttünk az intézetben. Laci mindig hozott uzsonnát, mindnyájunkat megkínált. Karácsony előtt rendszeresen kocsonyát készítettem, meg ukrán szoljankát. Egyik kollégánk, kínai fülgomba levestel lepett meg bennünket. Közösen falatoztunk, megbeszéltük a világ sorát, anekdotákkal fűszereztük a mindennapokat. Kellemes, intellektuális ugyanakkor vidám órákat töltöttünk együtt. Mikor véglegesen nyugdíjba vonult, nagy úrt hagyott maga után. Ha „magánúton” tartottuk is a kapcsolatot, ez egészen más volt, mint a szinte mindennapos találkozás, a közös munka, a közös célok elérése. Egy nagy tudású kutatót, egy igaz barátot hiányoltunk.

Amikor végleg eltávozott közülünk, az embert természetesen senki nem tudta pótolni, de szelleme, tudományos öröksége továbbra is itt maradt közöttünk és elevenen él.

Budapest–Kairó 2008-10-01

Balázs Judit

LISTOWEL JUDIT (1903–2003)

„Több mint hetven éves írói pályafutása során, a magyar író és újságíró, Judith Listowel nemzetközi szinten folytatott hadjáratot a Kelet-Európában és Afrikában létező elnyomás ellen. Kitüntetésnek vette, hogy mind a náci Németországban, mind a kommunista Magyarországon feketelistára tették, miközben az 1920-as évektől Angliában élt, de mindvégig megmaradt heves lelkületű magyar hazafinak.” – közölte a *Times* (2003. július 30.) a százéves születésnapját még megünneplő, majd néhány nap múlva elhunyt „hazánk-asszonyáról” (1903. július 12. – 2003. július 15.)

Listowel Judit (Judith de Marffy-Mantuano) Rómában született, mivel édesapja, Márffy-Mantuano Rezső (Raoul de Marffy-Mantuano) az első olyan magyar diplomatának számít, aki hazáját külföldön képviselte, még az Osztrák–Magyar Monarchia színeiben. Középiskoláit Budapesten végezte, ezután közgazdaságtant hallgatott, majd egy ösztöndíjat elnyerve a londoni School of Economics-on folytatott tanulmányokat. Politikai újságíró szeretett volna lenni, de mivel ebben az időben még ez nem tekintették női foglalkozásnak Angliában, így 1929 és 1940 között két magyarországi napilap (*Nemzeti Újság*, *Pester Lloyd*) külföldi levelezőjeként tevékenykedett.

1933-ban férjhez ment az 5. Listowel grófhoz (earl), aki munkáspárti politikusként csinált karriert, nem sokkal később Attlee kabinetjét szolgálta. A házasság azonban nem volt sikeres. Billy Listowel szocialista volt és ateista, és bizonytalan modorú. A felesége viszont konzervatív és mélyen katolikus, gyors felfogású és harcias. Így aztán 1938 végén szétváltak, Lady Listowel a következő 65 évre egyedül maradt, és mint szabadúszó újságíró tartotta fenn magát.

1932-ben Berlinbe látogatott, ahol interjút készített Dr. E. F. S. („Putzi”) Hanfstaengl-el, a náci sajtó főnökkel. A náci gazdaságpolitikát

illetően adott válaszok mérhetetlen ostobasága nemzetközi botrányt robbantott ki. Két évvel később férjével együtt Németországba utazott, a koncentrációs táborok megtalálására irányuló missziós küldetésük azonban sikertelen maradt. Mindemellett mindketten felkerültek annak a 2860 brit állampolgárnak a fekete listájára (*Die Sonderfahndungsliste GB*), akiket a németek Anglia elfoglalása után azonnal börtönbe vetettek volna.

Házassága első éveiben férjével bejárta a világot. Ennek élményeit írta meg *This I Have Seen* című 1943-ban megjelent nagysikerű könyvében.

1936-ban Amerikába ment egy előadás sorozat megtartására. A háború kitörésekor ápolónőnek jelentkezett, majd 1942-től a Tájékoztatási Minisztérium, utóbb a Védelmi Minisztérium (Ministry of Information, Ministry of Defence) előadói állománya (lecture staff) tagjaként, mint polgári előadó, működött. Rendszeresen tartott előadásokat a szárazföldi haderő és a tengerészet katonáinak. Felettesei szerint a legjobb előadók közé tartozott.

1944 októberében megindította az *East Europe and Soviet Russia* című külügyi szemlét, amely 1954 végéig jelent meg

Listowel Juditot igen megviselte az a tény, hogy Magyarország és a környező országok a kommunista elnyomás alá kerültek. 1944 októberében a lengyel Ian Kowalewski ezredessel együttműködve indította el az *East Europe* c. heti kiadványt, amelynek célja a Szovjet Oroszországra és a hatalmi övezetébe tartozó országokra vonatkozó valós tények közreadása volt. A lap neve 1950-ben *East Europe and Soviet Russia*-ra, 1954-ben *Soviet Orbit*-ra változott. A jó tíz éven át megjelentetett lapot 41 országba juttatták el annak idején. Eközben évtizedes harcot folytatott „hazánk asszonya” Magyarországon ragadt bátyja, Tamás és három gyereke kijuttatásáért. Az utolsó fiú, Péter Bulganyin és Hruscsov 1956 áprilisi angliai látogatása idején kerülhetett végre Londonba.

A háború után Listowel Judit az ENSZ-nél szorgalmazta a magyar nép élelmiszer-és ruházati ellátását. 1956-ban Ausztriába utazott, november 4-én becsempészte magát az országba, ahonnan csak kalandos körülmények között tudott néhány nap múlva kijutni.

1961-ben meghívást kapott az akkori Tanganyikába, és arra kérték, hogy írja meg az ország „fél-hivatalos” (semi-official) történetét. A könyv (*The Making of Tanganyika*) 1965-ben jelent meg és optimisztikus látásmódot sugall a gyarmatosítás kötelékeiből felszabadult afrikai országok jövőjéről. A következő 25 év során jelentős időt töltött Afrika különféle országaiban (újságcikkeinek bibliográfiája egyelőre elérhetetlen). 1970-re erősen csalódottá vált a hozzá nem értés és a korrupció okán, amelyet a földrészen megtapasztalt.

1973-ban az Irish University Press felkérte egy Idi Amin tábornokról, Uganda elnökéről szóló életrajz megírására (*Idi Amin*, 1973, Dublin). A kötetbe bekerültek olyan még 1965-ből, az ugandai parlamentből

származó állítások, amelyek miatt Milton Obote akkori elnök és társai Londonban beperelték. Mivel az ugandai ismerős személyek félelmükben nem vállalták, hogy a rágalmakkal szemben Juditot megvédjék, így kénytelen volt a felelősséget elvállalni. A bíróság 70.000 font kártérítést ítelt meg, ami ellen természetesen fellebbezett. Végül bíróságon kívül az összeg töredékében egyezett meg Obotéval és társaival.

Listowel Judit már a hatvanas években hazajárt. Később, a hetvenes-nyolcvanas években bizonyos kapcsolatot is tartott a hazai afrikánistákkal, így jelen sorok írójával is. Ebben az időszakban született *The Other Livingstone* (1974) című kötete, amely számunkra három könyve közül kétségkívül a legfontosabb, és amely lényegében egy Magyar László monográfia. A cím magyarázatául a szerző annak idején elmondta, az volt a célja, hogy az Angliában legtöbbször becsült 19. századi felfedező és néprajzi feltáró, Livingstone mellé emelje a külföldi, főleg az angol nyelven olvasó nagyközönség számára a 19. század nagy magyar utazóját és terepmunkását, vagyis ilyen módon igyekezett iránta figyelmet kelteni.

A háború után évtizedekben sokat dolgozott a *The Tablet*, a *The Listener*, a *The Statist* című lapoknak, de írt más újságoknak és az angol rádióknak is. Utolsó könyve, amely Rudolfg tónörökös tragédiáját próbálja körüljárni, ugyancsak sikert aratott. Ugyanakkor élénken szorgalmazta Magyar László egykor magyarul és németül is megjelent nagy könyvének (*Délafrikai utazásai 1849–57. években*, szerk. Hunfalvy János, Pest, Emich Gusztáv nyomtatása) angol nyelvű kiadását. Többek között Kriszán László volt ebben partnere és támogatója. Nagy kár, hogy az Akadémiai Kiadónál zajló tárgyalások végül is a szakmai lektorok kifogásai folytán (kritikai kiadás volna szükséges, de ahhoz be kellene azonosítani az egykor használt helyneveket, és az nem megoldható stb.) megakadt.

1980 után már nem foglalkozott afrikai témákkal. Ismét a kelet-európai országok sorsa, az átalakulás folyamata érdekelte. Többször járt Lengyelországban is.

Élete utolsó éveiben rendszeresen látogatta a Hurlingham Clubot, úszott és bridzsezett. Néhány nappal halála előtt, a 100. születésnapját egy kis pezsgővel és tokaji borral ünnepelte meg. Házasságából született egyetlen leánya, akit lényegében egyedül nevelt fel, Lady Deirdre Curteis előbb 7. Lord Grantley felesége volt, majd annak halála után Ian Curteis íróval között házasságot.

Biernaczky Szilárd